

מתן

על הפסח

התכנית השש-שנתית המקוונת
ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

תהילים משנור תמ"ה

הקדמה

אמר רבי אלעזר, אמר רבי אבינא, כל האומר "תהלה לדוד" בכל יום שלש פעמים - מובטח לו שהוא בן העולם הבא. (מסכת ברכות ד' ע"ב)
מזמור קמ"ה נאמר שלוש פעמים בכל יום: בפסוקי דזמרה, בסיום תפילת שחרית ולפני תפילת מנחה. מקדימים למזמור שני פסוקים שמושלת בהם המילה 'אשרי', (הלקוחים מהמזמורים פ"ד, ה; קמ"ז, טו). ומסיימים אותו בפסוק החתימה: "וְאֶנְחֵנוּ בְּבִרְךָ יְהוָה מִעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ" (פרק קט"ו, יח). על פרק קמ"ה כתב י' בזק:¹
פרק קמ"ה בתהילים, "תהילה לדוד", הוא אבן הנזר שבפרקי התהילים. שיר המנון לאל עליון... כיאות להמנון נשגב בעל חשיבות כה מרכזית, הוא מעוצב בצורה אמנותית מפוארת, מרשימה ביותר ביופייה ובעושרה הרב.

פסוקים א-ב

תְּהִלָּה לַיהוָה אֲרוֹמְמָה אַל-לוֹהֵי הַמַּלְאָךְ וְאֶבְרַכְהָ שְׁמֵךְ לְעוֹלָם וְעַד.
בְּכָל-יוֹם אֶבְרַכְךָ וְאֶהְלֵלְהָ שְׁמֵךְ לְעוֹלָם וְעַד.

בית א (פסוקים ג-ו)

גְדוֹל ה' וּמְהִלָּל מְאֹד וּלְגִדְלָתוֹ אֵין חֶקֶה.
דוֹר לְדוֹר יִשְׂבַּח מַעֲשֵׂיךָ וּגְבוּרָתֶיךָ יִגְדֹּו.
הַדָּר כְּבוֹד הוֹדָה וְדַבְּרֵי נִפְלְאוֹתֶיךָ אֲשִׁיחָה.
וְעֲזֹז נוֹרָאוֹתֶיךָ יֹאמְרוּ וּגְדוֹלְתָךְ אֲסַפְּרֶנָּה.

ריחוק

בית ב' (פסוקים ז-ט)

זָכַר רַב **טוֹבָךָ** יִבְיַעוּ וְצִדְקָתְךָ יִרְנְנוּ.
חֲנוּן וְרַחוּם ה' אֲרַכֶּה אֶפְיִם וּגְדֹל חֶסֶד.
טוֹב ה' לְכָל וְרַחֲמָיו עַל-כָּל-מַעֲשָׂיו.

קרבה

פסוק י

יִוְדוּךָ ה' כָּל מַעֲשֵׂיךָ וְחֲסִידֶיךָ יִבְרַכְכוּכָה.

¹ י' בזק, "צורות ותכנים במזמורי תהלים", תל אביב, דביר, תשמ"ה, עמ' 47-11

בית ג' (פסוקים יא-יג)

כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו.
להודיע לבני האדם גבורתך וכבוד הדר מלכותך.
מלכותך מלכות כל-עלמים וממשלתך בכל-דור ודור.

ריחוק

בית ד' (פסוקים יד-טז)

סומך ה' לכל הנפלים וזוקף לכל הכפופים.
עיני כל אליה ישגרו ואפה נותן להם את אכלם בעתו.
פותח את ידו ומשביע לכל חי רצון.

קרבה

צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל-מעשיו.

קרוב ה' לכל קראיו לכל אשר יקראהו באמת.
רצון יראיו יעשה ואת שונאתם ישמע ויושיעם.
שומר ה' את כל אהביו ואת כל הרשעים ישמיד.

פסוק טז

תהלת ה' ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד.

מבנה האקרוסטיכון

1. המזמור מסודר על פי סדר האלפבית, אך חסר בו פסוק לאות נ. מסביר רבי יוחנן את היעדרו של פסוק זה: "מפני מה לא נאמר נו"ן באשרי? מפני שיש בה מפתח של שונאי ישראל דכתיב "נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל".² בתרגום השבעים מופיע פסוק המתחיל באות נ', ונוסחו "נאמן ה' בדבריו וחסיד בכל מעשיו". עם חשיפת מגילות קומראן התגלה באחת המגילות פסוק זה בעברית, ושם נכתב "נאמן אלוהים בדבריו וחסיד בכל מעשיו". פרופ' פלוסר שיער כי מדובר בתוספת שבאה להשלים את האלפבית, וזאת משום שבשונה מכלל המזמור שבו משתמשים בשם המפורש פסוק זה משתמש בשם "אלוהים" דווקא.

האם מבנה האקרוסטיכון הוא שבח המזמור או חסרונו? עיינו בדברי המפרשים הבאים:

רד"ק בפירושו למזמור קי"א: זה המזמור נאמר באלף בית... והוא מזמור נכבד, ידבר בו להתבונן במעשי האל ולזכור תמיד נפלאותיו... וכל מזמור שנאמר באלף בית, נראה כי לפי גדלו והדברים הנכבדים שנאמרים בו נאמר כן (בסדר אלף בית) ברוח הקודש.

בעל הביאור בפתיחה לפירושו לתהילים כ"ה:³ (א) מליצת אותן השירים לא תהיה נשגבת כל כך כמליצת אילו השירים אשר תיקנם המשורר מכל וכל כפי התפעלות נפשו, בלי לתת מועקה בדתו לשמור את סדר הא"ב בפסוקיהם, כי בעת אשר יחשוב למצוא מאמר המתחיל באות הראוי לבוא עתה כפי הסדר, תתקור נפשו ותאבד קצת מהתפעלותה פעם מעט ופעם הרבה הכול כפי זמן ההפסק, כידוע לכל משכיל בדרכי הנפש.
(ב) לא יחוברו מאמריהם חיבור נאה אבל יהיה כל אחד בפני עצמו מאמר משכיל מוסר בלי המשך מה גם אל המאמר

² בבלי ברכות, דף ד עמוד ב.

³ יואל ברי"ל (ראשי תיבות: בן ר' יהודה לייב (1760-1802)), מפעילי תנועת ההשכלה בברלין, פרשן מקרא, בלשן ואיש חינוך, מעורכי "המאסף".

הקודם גם אל המאמר שלאחריו. ויש שיחברו ב' או ג' או ד', אך כולם לא יחברו. הנמשך מזה שתוכל לחסר מאמר אחד או איזו מאמרים מן השיר בלי שתאבד קצת מן הענין הכולל, ותפקד אם כן האחדות המקובלת על הנפש.

מרכזיות של השורש בר"ך

2. במזמורנו העשיר בפועלי שבח והלל, הפועל בר"ך מופיע רק ארבע פעמים. בפתיחה: אַרְוֹמְמָה אֱלוֹהֵי הַמַּלְאָה וְאַבְרָכָה שְׁמָךְ, לְעוֹלָם וָעֶד. בְּכֹל יוֹם אֲבָרְכֶךָ וְאַהֲלִילָה שְׁמָךְ, לְעוֹלָם וָעֶד. (א-ב) בחתימה: תְּהִלַּת ה' יִדְבָר פִּי וַיְבָרֶךְ כָּל בְּשָׂר שֵׁם קִדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. (כא) ובמרכז המזמור: יוֹדוּךָ ה' כָּל מַעֲשֵׂיךָ וְחֲסִידֶיךָ יִבְרַכְוֶנְךָ. (י)
- לדעת ליברייך שורש זה מתפקד כמילה מנחה ושלושת הפסוקים שבהם הוא מופיע הם שלושת העמודים עליהם נשען המזמור:⁴
- א. בססו את דעתו תוך כדי השוואת הנקודות הבאות: מי המברך? את מי מברכים ומת?
 - ב. דרך בחינת השורש בר"ך עמדו על התהליך המתרחש במזמור.
 - ג. מה היחס בין ההלל הפרטי להלל הכללי במזמור?

נשא המשנור

3. על מה מוסבת הברכה המופיעה במזמור? פרופ' ברלין כותבת: "זהו שיעור כיצד להלל את ה'. בעל המזמור מספר לקורא כיצד, מתי ולמה ראוי להלל את ה', ובו זמנית הוא מהלל את ה' בעצמו. במילים אחרות המזמור משתמש בכלי הספרותי של "מבע ביצועי" - בעל המזמור מהלל את ה' על ידי זה שהוא מספר לקורא כיצד להלל אותו."
- עיינו בדבריה ובדקו:
- א. איך מברך בעל המזמור את ה'? כמה ביטויי ברכה ושבח מופיעים בו?
 - ב. מתי מברך בעל המזמור את ה'? מתי כל בשר צריך להודות לו?
 - ג. מדוע מברך בעל המזמור את ה'?

על מה מברך בעל המשנור את ה'?

4. לדעת פרופ' וייס, חלוקת המזמור באמצעות השורש בר"ך מגלה את עמוד השדרה המרכזי שלו ואת החלוקה לשני חלקים מרכזיים. עיון מדוקדק בפסוקים מגלה שכל חלק מתחלק לשני חלקי משנה.⁵
- א. עיינו במזמור ומבנה המצורף:
- מהן המילים המנחות בבית א' (פסוקים ג-ו)? מהו השדה הסמאנטי המאפיין חלק זה?
 - מהן המילים המנחות בבית ב' (פסוקים ז-ט)? מהו השדה הסמאנטי המאפיין חלק זה?
 - מהן המילים המנחות בבית ג' (פסוקים י-יב)? מהו השדה הסמאנטי המאפיין חלק זה?
 - מהן המילים המנחות בבית ד' (פסוקים יד-כ)? מהו השדה הסמאנטי המאפיין חלק זה?
 - מהי ההרגשה הנפשית המתעוררת למקרא כל אחד מן החלקים?
- ב. מדוע לדעתכם בעל המזמור עובר לסירוגין מתיאור של גדולת ה' לתיאור טובו? מהו השבח הגדול הטמון באופן שבו

1. L.J. Liebreich, "Psalms 34 and 145 in the Light of Their Key Words", HUCA, XXVII (1960) pp. 181-192.

5. מ' וייס "מקראות ככוונתם", ירושלים, מוסד ביאליק, תשמ"ח, עמ' 263-292.

מציג בעל המזמור את שבחי ה' עיינו גם בדברי המימרא במסכת מגילה ובדברי המהר"ל.
מגילה לא ע"א: כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענוותו.

מהר"ל גבורות ה' פרק ס"ו: בפרק בני העיר אמר ר' יוחנן כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ב"ה שם אתה מוצא ענוותנותו וכו', הפירוש הנראה שבא לבאר ר' יוחנן שההפך הוא ממה שחשבו ברוממות הש"י כאשר נמצא כבודו בין עליונים וזה אינו כי רוממות הש"י כאשר הוא מצטרף אל השפלים ולכך בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענוותנותו, וביאור ענין זה שכאשר מזכיר שהש"י הוא עליון וגדול מאוד על הכל צריך אצל זה שהוא יתב' כמו שהוא גדול על הכל כן ית' כולל הכל שזהו לו שבחו מיוחד שהוא כולל הכל כמו שהוא גדול על הכל, ומה שהוא כולל הכל רצ"ל שהכל אצלו גדול וקטן בשווה ואל הכל הוא פונה ולפיכך אמר כי הוא א-להי הא-להים ואדוני האדונים וגו', והיה משמע שהוא גדול על הכל אבל אינו כולל הכל שאדרבה מפני גדולתו אינו משגיח בכל הנמצאים, ועל זה אמר הוא יתב' עושה משפט יתום ואלמנה ותושב גר וגו' ובזה יכלול כל הנמצאים בשווה פונה אל הכל ומשגיח בכל, כך היה נראה הפירוש.

סיקת ומסקנות

5. פרופ' וייס טוען שיש יחס וקשר בין הבתים:
- א. עיינו בבית ראשון והשלישי מה נקודות הדמיון ומה נקודות השוני בין שני הבתים שמתארים את גדולת ה' מה היחס בין גדולה ומלכות?
 - ב. עיינו בבית השני ובבית הרביעי ושימו לב מהן נקודות הדמיון ומהן נקודות השוני בין שני הבתים שמתארים את טובו של ה'. מה היחס בין מידות ה' המוזכרות בבית השני ובין טוב ה' המתואר בבית הרביעי?
 - ג. לאור הקרבה וההבדלים בין בתי המזמור, נסו לחשוב מדוע אחרי הבתים הראשון והשני קורא בעל המזמור לחסידיים להצטרף לברכה? מדוע רק אחרי הבית השלישי והרביעי קורא בעל המזמור לכל בשר להצטרף לברכה?
 - ד. השווו בין פסוקים יד-טז ופסוקים יח-כ. האם נתינתו של ה' היא בלי גבול או היא ניתנת למי שראוי לה?

השוואה בין פרק תמ"ה ופרק ל"ד

6. מספר נושאים וניסוחים של פרק קמ"ה דומים מאוד למזמור ל"ד: דוד מברך, מהלל, מרומם את שם ה', ותהלתו בפיו; מדובר על הטוב, יראי ה', הרשעים והצדק; האדם במצוקה קורא לה', וה' שומע את שוועתו ושומר עליו. שני המזמורים בנויים גם לפי סדר האל"ף ב"ת. למרות המקבילות הלשוניים הבולטים בשני המזמורים, ישנם הבדלים משמעותיים ביניהם, אשר מאפיינים את הייחוד של כל מזמור; נסו להגדיר את האופי השונה של שני המזמורים על פי עיון מדויק בניסוחיו הדומים וההבדלים ביניהם. מה מלמדת השוואה זאת הן על הבנת מזמור ל"ד והן על הבנת מזמור קמ"ה?

הרחבה:

ר' יעקב עמדין בסידורו "בית יעקב" על מעלתו של המזמור

"אמר יעקב: אמת הדבר כי בעלי הפשט לא ימצאו ידיהם ורגליהם ליישב הכפלת לשון המליצה במקראות בכמה אופנים שונים. מה טיבו, ומה טעם יש בו? אמנם המשכיל יבין בחכמה האמיתית כי לא דבר ריק הוא ולא במקרה נפל ריבו מיני שמות דברים דומים בעניין אחד, וחילוף הלשון ומליצתו. להם לבדם ניתנה הארץ הקדושה. והדברים שמחים כנתינתם מסיני. אולם כל דבריהם כגחלי אש, לא ניתנו להכתב בפירוש, רק ברמז. דעת לבון נקל, ואת צנועים חכמה."